

Юсупов Володимир Васильович,
завідувач відділу Київського науково-
дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України,
доктор юридичних наук, професор;
Баулін Олег Вячеславович,
провідний науковий співробітник
Київського науково-дослідного інституту
судових експертиз Міністерства юстиції
України, кандидат юридичних наук,
доцент

АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ ТРУПА, ПОВ'ЯЗАНОГО З ЕКСГУМАЦІЄЮ, В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією, здійснюється з метою забезпечення збирання та перевірки доказів у кримінальному провадженні шляхом проведення у подальшому впізнання трупа, судових експертиз та ін. При цьому ефективність зазначених дій та допустимість для використання у доказуванні їхніх результатів залежить, перш за все, від правильно організованого і проведеного відповідно до вимог закону огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, проблематика проведення якого має давні коріння, але на сьогодні в Україні, на жаль, стала особливо актуальною. Так, відповідно до статистичних даних Офісу Генерального прокурора вчинені в період повномасштабного вторгнення РФ вчинено 233 739 злочинів агресії та воєнних злочинів [1].

У деяких випадках виникає необхідність здійснити огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією, для отримання порівняльного біологічного матеріалу для проведення молекулярно-генетичних досліджень за тілами загиблих захисників, переданих в Україну у порядку репатріації [2]. Також ця слідча (розшукова) дія часто проводиться у кримінальних провадженнях про воєнні злочини при отриманні нових доказів про обставини вбивства цивільних або військових осіб, тіла яких захоронені (ідентифікація зброї, куль відповідно до слідів на трупі, у тому числі необхідність додаткового судово-медичного огляду трупа для винайдення куль тощо).

Ця слідча (розшукова) дія проводиться за постановою прокурора. Вона полягає у проведенні огляду під час вилучення трупа з місця його поховання, що здійснюється слідчим у присутності понятих та за обов'язкової участі судово-медичного експерта, а за необхідності – й інших осіб (свідків, потерпілих родичів померлого, спеціалістів-криміналістів, вибухотехніків, ентомологів тощо). Вона, безумовно, є однією з найскладніших у системі слідчих (розшукових) дій, оскільки складається із декількох послідовних етапів (ініціації з прийняттям і оформленням рішення про її проведення; звернення його до виконання; безпосередньої реалізації цього рішення тощо), кожний з яких також є структурованим за певними організаційними, процесуальними, тактико-криміналістичними критеріями та іншими аспектами

слідчої діяльності). Ця дія включає огляд могили та місцевості, на якій вона розташована; надгробної споруди, якщо вона є; вилученої з могили труни та трупа, його одягу й інших об'єктів і предметів, що знаходяться в могилі. У випадку застосування безперервного відеозапису під час проведення даної дії поняті можуть бути відсутні. У разі необхідності труп може бути доставлений до відповідного експертного закладу для проведення експертизи. Впізнання може мати місце як в ході огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, так і окремо. Під час огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, можуть вилучатися зразки тканини і органів або частини трупа, необхідні для проведення експертних досліджень, та предмети, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення [3, с. 203].

Про проведення цієї слідчої (розшукової) дії слідчим складається протокол огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, який підписують усі її учасники. В ньому зазначаються відомості про місце і час проведення огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, коло його учасників та їх статус і роль, про всі дії, що були здійснені, у тій послідовності, в якій вони відбувалися, про їх наслідки та результати; все описується у вигляді, в якому воно спостерігалось під час проведення даного огляду, а також вилучені для досліджень об'єкти. До протоколу додаються матеріали вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапису, плани і схеми, графічні зображення, відбитки, зліпки, письмові пояснення спеціалістів, носії цифрової інформації тощо [3, с. 203].

Водночас про складання протоколу ексгумації трупа у чинному КПК України взагалі не йдеться. А огляд трупа в таких випадках супроводжується оглядом місця його поховання, який починається фактично з моменту початку ексгумації.

Будь-якій ексгумації трупа у кримінальному провадженні передуює зовнішній огляд місця поховання, з якого буде відбуватися вилучення трупа. При цьому слідчий починає вести протокол огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, виконується фото- та/або відеозйомка місця поховання «з прив'язкою» до навколишніх об'єктів. Загальний вигляд могили фіксується у протоколі огляду, саму могилу рекомендується сфотографувати. Документи про повторне поховання чи перепоховання ексгумованого трупа завжди приєднуються до матеріалів кримінального провадження.

Після проведення огляду трупа і необхідних досліджень поховання здійснюється в тому самому місці з приведенням могили в попередній стан (ч. 2 ст. 239 КПК України).

Виконання постанови прокурора про ексгумацію трупа, винесеної відповідно до вимог КПК України, покладається на службових осіб органів місцевого самоврядування, які на підставі пп. 11 п. «а» ч. 1 ст. 30, пп. 4 п. «а» ч. 1 ст. 34 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» та Закону «Про поховання та похоронну справу» уповноважені забезпечувати у межах їх територіальної компетенції надання ритуальних послуг, організацію та утримання місць поховань. При цьому, ефективність взаємодії із зазначеними органами та результативність самого огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, прямо залежить від наявності у слідчого, прокурора знань про положення цих законів і практичного врахування їх дії. Більш того, у практичній діяльності нереально в один день провести огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією, та здійснити

повторне його поховання із приведенням могили у попередній стан. Зазвичай це відбувається через декілька днів, а іноді – тижнів й, навіть, місяців через необхідність проведення судово-медичних та інших експертиз і слідчих (розшукових) дій, під час яких відбувається дослідження трупа або інших його частин.

Відповідно до вимог чинного законодавства, зокрема зазначених вище законів, результати огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, якщо він був проведений без письмової згоди власника намогильної споруди (склепу), яким частіше є родич померлого, або відповідної ухвали слідчого судді (постанови керівника органу прокуратури в умовах воєнного стану) про надання дозволу на проникнення до цієї споруди та подальших досліджень і дій, для забезпечення яких ексгумація проводилася, можуть стати недопустимими у доказуванні, якщо суд вважатиме, що докази були отримані стороною обвинувачення внаслідок незаконних дій та істотного порушення прав особи.

Щоб уникнути цього ризику в ситуаціях, пов'язаних із ексгумацією трупа з місця поховання, обладнаного намогильною спорудою (склепу), прокурору або слідчому, за погодженням з ним, слід завчасно звертатися з клопотанням у відповідності до положень ст. 233–237 КПК України до слідчого судді (в умовах воєнного стану – керівника органу прокуратури, якщо слідчий суддя з об'єктивних причин не може виконувати свої повноваження) для отримання відповідної ухвали (постанови), на підставі якої сторона обвинувачення матиме доступ до володіння особи – намогильної споруди (склепу).

Зазначимо, що у кримінальному провадженні ексгумація трупа полягає у вийманні трупа із місця поховання, а це місце влаштовується у відповідності до норм права і моралі, традицій, релігійних переконань та інших прийнятих у суспільстві уявлень й має певні ознаки. Вважати такими місцями завали зруйнованих будівель, військової та іншої техніки, бліндажі та окопи, тільки через знаходження в них трупів загиблих людей, не можна. Вони є місцями подій, що дійсно підлягають огляду за правилами ст. 237, 238 КПК України.

Отже, в умовах триваючої збройної агресії проти України така слідча (розшукова) дія як огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією, часто проводиться у кримінальних провадженнях про воєнні злочини. Водночас для забезпечення належного доказового значення її результатів та можливості подальшого використання даних у міжнародних судових інстанціях, зокрема Міжнародному кримінальному суді, доцільним є окремі зміни і доповнення до кримінального процесуального законодавства України.

Список використаних джерел

1. Злочини, вчинені в період повномасштабного вторгнення РФ : оф. сайт Офісу Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/>.
2. Левицький А. О., Юсупов В. В. Актуальні питання ідентифікації невідомих тіл осіб, повернутих у порядку репатріації в Україну. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану* : матеріали XIV міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 28 листоп. 2025 р.) / [редкол. : Р. А. Сербин, О. С. Тарасенко, І. І. Мотиль та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 124–129.
3. Баулін О. В. Огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією, під час здійснення досудового розслідування. *Криміналістика і судова експертиза*. № 67. 2022. С. 201–213. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2022.67.22>